

A tudás-alapú városfejlesztés egy lehetséges irányáról

A globális tudásgazdaságban a tudás-intenzív iparágak és a tudásmunkások a legfontosabb tényezők a jólét és a versenyképesség megteremtésére a városokban. Az e két tényezőre fókuszáló városfejlesztési programoknak emiatt globális kontextusban is értelmezhetőeknek kell lenniük, mert ennek híján bárminemű lokális fejlesztési rész-siker is csak illékony, rövid életű, relatív hatású eredmény marad. Az átalakuló városstratégiai erőterben azonban megnyílnak lehetőségek, esélyt kínálva arra, hogy a városok és lakóik új igazodási pontokat, célkitűzéseket, identitás-mintázatokat tudjanak találni. Az egyik ilyen lehetőség a világfőváros-szerep megcélzása, ami annyit jelent, hogy egyetlen kiválasztott szempont, terület, aktivitásforma kapcsán az érintett város vezető szerepet kíván betölteni és ezt a szerepet sugallni, sugározni is szeretné. Nemzetközi esettanulmányok (Queenstown, Baton Rouge, Montreal, Helsinki) után szinte minden településméretben (Budapest, Szeged, Zalaegerszeg, Lőkösháza, Ipolytarnóc) hazai lehetőségekre is kapunk példát.

Kulcsszavak: városfejlesztés, tudásgazdaság, tudás-intenzív iparágak, tudásmunkások, világfővárosok

Szerzői információ:

Z. Karvalics László (51) történész, információstársadalom-kutató, a Szegedi Tudományegyetem Könyvtár-és Humán Információtudományi Tanszékének egyetemi docense. Számos, információs társadalommal és információtudománnyal foglalkozó kurzus kidolgozója, szakkönyv és tanulmány szerzője. Kar Kiváló Oktatója (1999), Széchenyi-ösztöndíjas (2000-től). Főbb kutatási témái: az információs társadalom születése, elméletei, az internet kultúrtörténete, közoktatás és tudomány az információs társadalomban. E-mail: zkl@hung.u-szeged.hu

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Z. Karvalics László. „A tudás-alapú városfejlesztés egy lehetséges irányáról”.

Információs Társadalom XIII, 2. szám (2013): 7–25.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XIII.2013.2.1>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Z. Karvalics László¹

A tudás-alapú városfejlesztés egy lehetséges irányáról

2007 óta a világ népességének több mint fele már városlakó (az EU-ban ez a szám a 70%-ot súrolja), és az arány megállíthatatlanul emelkedik - a 21. század várhatóan a „városok korát” hozza el (Carta 2009). A városfejlesztés ebből levezethető alap-kihívásává a következő évtizedekben emiatt az válik, hogy az önkormányzatok, a tervezők, a menedzserek, a befektetők és a polgárok olyan városokat tudjanak létrehozni, amelyekben „jó” lakni, *minőségi immigrációt és vendégforgalmat vonzanak és gazdaságilag és kulturálisan is versenyképesek, vitálisak.*

Ha azonban minden városgazda előtt ugyanez a norma lebeg, még a legsikeresebb programokkal is csak településeik leszakadásának elkerülését érhetik el. A fejlesztési „házi feladatok” sikeres elvégzése átlagos teljesítménynek számít majd, a „mezőnyben maradás” biztosítékként – de az előre meneküléshez, a kiugráshoz, a valódi stratégiai kitörési pontok elfoglalásához, versenyelőny-szerzéshez *másfajta, egyedibb, számosabb, nagyobb felbontású, koncentráltabb, karakteresebb célkitűzésre van szükség.* Ahogy ugyanis egykor a kereskedelmi útvonalaknak az Atlanti-óceánra helyeződése hatalmas kiterjedésű térségeket emelt fel és süllyesztett le, ma úgy növekszik a tétje annak, hogy országok, régiók vagy kisebb körzetek miként válnak nyerteseivé, kedvezményezettjeivé az információs társadalom átalakuló globális geográfiájának. Az Európai Unió által kiemelt jelentőségűvé tett stratégiai gazdaság-és társadalomfejlesztési keretfogalom, az intelligens szakosodásnak is fordított okos specializáció (*smart specialization*) többek között éppen erre is reflektál: a meglévő, megtalált vagy még kiformálás alatt álló helyi különlegességek, szervességek, sajátosságok, egyediségek² mindenkor tétje az, hogy miként konstruálnak együtt makro-szintű, versenyképes Egészlet, annak szigorú *hálózati logikájának* megfelelően. Egy település vagy térség önálló arcának tehát nem elég büszkeséget, hagyományt, identitást tükröznie: *a legátfogóbb szinten is megfogalmazhatónak, felmutathatónak, értelmezhetőnek és a globális versenyter kihívásaihoz igazíthatónak kell lennie.*

E verseny-retorika azonban egyszerre hasznos és félrevezető. Kétségtől folyik egyfajta verseny a figyelemért, az erőforrásokért, a láthatóságért, a vonzóképességért. Könnyűszerrel tornasorba állíthatóak a világ városai ötletesen kiválogatott fejlettségi indi-

¹ Köszönöm Bézi Balázs, Csatlós Márton, Csótó Mihály és Molnár Szilárd segítségét a szöveg egyes részeinek elkészítésében. A háttérkutatásokhoz a GOP 1.1.2.-07/1-2008-0007 pályázat biztosított forrást. A tanulmány az SZTE Interdiszciplináris Tudásmenedzsment Kutatóközpontjában készült.

² Példaként ld. a Közép-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség által 2013-ban az egész régióra vonatkozóan elkészített Intelligens Szakosodási Stratégiát (RIS3).

kátorok alapján, s ha valaki akarja, tekinthet minden egyes indexre, felkészültségi listára úgy, hogy a feljebb jutás akár öncél is lehet, hiszen az így mért siker a mutatók mögött álló valóság-szegmensekben elért javulással automatikusan jobb életminőséghez vagy bővülő jövedelemtermeléshez vezet. Csakhogy egészen másképp néz ki a jellemzően Saskia Sassenre hivatkozó „globális városverseny” (Sassen 2005), ami a világgazdaságba leginkább integrált, önmagában hatalmas emberi és gazdasági potenciált hordozó néhány tucat metropolis „külön játszma”, és a valamennyi többi város számára akár bármiféle versenytől függetlenül is jelentkező adaptációs kényszerpályák világa. Az információkorszakváltás új erőteréhez való igazodás, alkalmazkodás minősége és sikeressége lehet különböző (ezt persze olvashatjuk ismét akár „versenynek” is), de a megváltozott alapviszonyok, peremfeltételek, elvárások és lehetőségek minden egyes településtől és annak közösségtől tudatosan megkomponált válaszokat – stratégiát és végrehajtást – igényelnek.

A preindusztériális városok eredetileg nem termelő helyek voltak, hanem csereközpontok: áruké, gondolatoké, ötleteké, géneké. Az ipari társadalom által megteremtett koncentrált gyártási funkciók, az ahhoz igazodó társadalom-és településszervezési sajátosságok a szemünk láttára, gyorsuló ütemben adják át ismét a helyüket valami újnak: az ipari korszakos mintázatok eltűnésével megnyílik az út az egykori „immateriális” szerep újraformálására (Frey 1993, Drennan 2002). Carrillo (2006) szerint a dematerializáció, illetve számos termék fizikai „eltűnése” illetve kiváltása a termelés absztraktabb formáival paradox módon ismét felértékelte a központi helyek szerepét és „tudáshelyek” (*knowledge spaces*) létrejöttéhez vezetett.

Yigitcanlar és Lee (2009) tudás-alapú városfejlesztésnek (*knowledge-based urban development, KBUD*) nevezik az ebből kiinduló stratégiákat. Alaptézisük szerint a mai, globális tudásgazdaságban *a tudás-intenzív iparágak és a tudásmunkások a legfontosabb tényezők* a jólét és a versenyképesség megteremtésére a városokban, és az e két tényezőre fókuszáló városfejlesztési programok sorolhatók a KBUD körébe (amit a szerzők remekül szemléltetnek Brisbane példáján). Ergazakis és munkatársainak (2004) megfogalmazása szerint ez egy olyan szemléletet jelent, mely a fenntartható városfejlesztést és a prosperáló, a globális versenyben is helytálló helyi gazdaság kialakítását célozza, miközben a lakosságnak lehetőséget biztosít a tudás gyarapítására, annak transzferére és az innovációra. Egy ilyen fejlesztéspolitika kihívásokkal jár, de sikeres végigvitele virágzó várost eredményezhet. A tervezési célfüggvények illetve eredmények egyidejűleg foglalják magukba a megfelelő tudás-infrastruktúrát, a technológiai infrastruktúrát, a globális gazdasághoz kötődő kapcsolatokat és a jól képzett, tehetséges humán erőforrást (Van Winden és Berg 2004). A technológiának már önálló „osztálya” is született kifejezetten városi környezetben való adaptálásra: a „*smart city technologies*” körébe egyaránt odatartoznak az adminisztrációt támogató korszerű eszközök, az egyes alrendszerek működtetését egyszerűsítő-optimalizáló megoldások és az állampolgári részvételt bátorító és „animáló” ún. társadalmi szoftverek – sőt ezek legújabb generációja, amelyek már a rendelkezésre álló adatok „másodelemzéséhez” engedik közel a polgárokat ill. az érdeklődőket, akik megfelelő analitikák birtokában nagy predikciós erejű javaslatokká formálhatják kompetenciáikat (Hecht-Nemani 2013).³

³ Kanadában és az Egyesült Államokban népszerűek azok a „hackathonok”, ahol nagy tudású adatvagadzsok egy nyilvános verseny időtartamára hozzáférést kapnak egy-egy célfeladat megoldása érdekében a települési adatvagyonhoz, a legjobb eredményeket ill. javaslatokat pedig felhasználják.

Az így felfogott versenyképesség összetevőjeként tekinthetünk a városok „tapasztalataira” is, amelyek akár „fogyaszthatóvá” is tehetőek, ami mellett erősen érvel Pine és Gilmore „The Experience Economy” című művében (1999). A városi milió és a társadalmi klíma egyre inkább előfeltétele a cégek odavonzásának, mivel az iparágak leg többjében a tudás és a szolgáltatások cseréje leginkább a személyes kontaktuson alapul. A kultúra innen nézve többféleképpen értékelődik fel: új, innovatív ötleteket generál, a kulturális jelenségek, rendezvények pedig az interakciók miatt emelik a helyi tudásszintet és kreativitást. Wu (2005) szerint az USA-ban a következő faktorok számítanak a kreatív központok sikerénél: *egyetemi kutatótevékenység, kereskedelmi kapcsolatok és a kockázati tőke elérhetősége, mediátor szervezetek, megfelelő tudás és képzettség, megfelelő közpolitika⁴, megfelelő színvonalú szolgáltatások és infrastruktúra, diverzitás, valamint a hely minősége* (quality of place).

Ez az a pont, ahol az előző évtizedben reflektorfénybe került „kreatív város” (*Creative City, CC*) gondolat találkozik a „tudásváros” (*Knowledge City, KC*) fejlesztési paradigmával, elsősorban Richard Florida munkásságának köszönhetően. A tudásvárosok olyan „tudás-és kultúra-inkubátor helyek, melyek motorja a tudásgazdaság és a tudásmunkások, illetve a dinamikus, változatos közeg, melyet alkotnak”. Persze ahogy Hansen (2001) kritikusan megfogalmazta, tudás-alapúsága voltaképpen egy új generációs hely-marketing megoldás is a városok kezében, amelyek célja a befektetők szerzése és a versenyképesség javítása, csak éppen meghatározott területeken, szektorokban – amelyek mintegy mellékesen a globálisan felértékelődők közé tartoznak. Costa és munkatársai (2007) mindezek alapján három csoportba sorolták a városokat. Léteznek

- a, olyan városok, melyek a kreativitás-eszmét, *a kreativitást a városfejlesztés eszközeként kezelik* (a tudás-alapúság itt a tervezési folyamat tudás-alapúságát jelenti)⁵

⁴ „Megfelelő közpolitika” alatt bátran értsünk tudás-alapú stratégiakészítést és adekvát, professzionális helyi közigazgatást. A korszerű vezetési-irányítási elveken működő, a lakosságot kellő mértékben bevonó, felkészült és képzett munkatársakat foglalkoztató, a hatalmi-ideológiai szempontokkal a szakpolitikákat nem felülről, csekély mértékben korrupt közpolitika nem szükségszerűen, de nagy valószínűséggel sikeres lesz. A fenti mozzanatokat nélkülöző városoknak viszont kevés esélye marad: akár évtizedeken keresztül is korábban felhalmozott tartalékaikat fogják felélni. A valódi stratégiák és a jövőépítés helyére a pusztá cselekvés-tervezés és a tervezési időszakok zökkenőmentes menedzsmentje lép. Az egységes profilépítéshez igazodó fejlesztések helyett a presztízs-beruházások szaporodnak, miközben hosszú távra az elmaradt hasznok, az elmulasztott lehetőségek, a nem megvalósított tervek sora. Meg is testesíthetjük a tudás-alapúság szempontjából „nem megfelelő közpolitikát”, hiszen Közép-Európa legkedvezőbb kiinduló adottságokkal rendelkező városa, Budapest az elmúlt harminc évben egyetlen irányítási ciklusban sem mutatott fel egyetlen perspektivikus elemet sem (Korábban erre ld.: Z.Karvalics 2010). Ne feledjük: a pusztá városmarketing nem pótolhatja az építkezést, új, tudás-alapú iparágak, kreatív szigetek meghonosítását és a minőségi immigrációt. Ami mégis ebbe az irányba mutat, az paradox módon szinte a város-és kerületvezetések ellenére vagy tőlük függetlenül született meg: az InfoPark és a Graphisoft Park mint emblematikus high-tech fejlesztések az egyik oldalon, a romkocsmá-kultúra és avval erősen összekapcsolódó alternatív, kortárs művészeti helyszínek és intézmények világa a másik oldalon (gondoljunk csak a Trafó, a Bárka, a Sziget vagy a Tűzraktér sikerére és kálváriájára). Hogy csak egyetlen példát említsünk: hosszú idő óta pihen a tervasztalon a Bartók Béla utat „kultúrsétányá”, „művészeti promenáddá” tenni kívánó elképzelés, miközben sorra valósulnak meg a spirituális tartalom nélküli, hangzatos kerületi központ-rehabilitációk, semmitmondó sétányokkal és sétálóutakkal (legújabbban az óbudai).

⁵ Ezt a megközelítést Landry (2000, 2008) korai munkássága alapozta meg, aki szerint a kreatív város a hétköznapi problémákra nyújt kreatív választ, és az oktatási rendszer, a közlekedés vagy bármilyen más hatéko-

- b, olyan városok, melyek a kreatív város eszme alatt a *kreatív-és tudásipar fejlesztését értik* (vagyis a 21. század vezető szektorai felé igyekeznek fordítani a gazdaság-szerkezetüket)⁶
- c, olyan városok, melyek a kreatív város koncepcióját a *kreatív kompetenciák*, ezen belül az emberi erőforrások *megszerzése* érdekében kezelik (vagyis nem az iparágak, a folyamatok, hanem a tudástőke megszerzése és idevonzása felől közleltenek, amelynek természetes következménye lehet az a, és b, területen való előrelépés⁷. Uniós szóhasználat: kapacitásépítés (*capacity building*) történik, amiből megfelelő sűrűség és sokszínűség esetén emergens módon vezethet előrelépésre a stratégiai területeken.

A munkaerőpiac felső régiójába tartozók megnyerése a magaskultúra által és város-brand kialakításával már komoly hagyományra tekintett vissza a 90-es években is. Ezek a „brand”-ek leginkább arra szolgáltak, hogy egyik várost a másiktól meg lehessen különböztetni. Felmerül azonban a kérdés, hogy történelmet és kulturális örökséget hogyan lehet reprodukálni? Az egyszerű válasz erre a kérdésre nyilvánvalóan az, hogy *sehogyan*. A városok, amelyek eleve erős történelmi és kulturális háttérrel bírnak, ebben a versenyben előnnyel indulnak. Barcelona vagy Amszterdam erre remek példa, Baltimore esete ugyanakkor azt is mutatja, hogy egy újjáéledő iparváros is tud olyan egyetemi, közlekedési és lakhatási lehetőségeket biztosítani, ami vonzó lehet a fiataloknak karrierjük elkezdésére, a mobilitásuk csúcsán. Gnadt (2000) a Ruhr vidék példáját hozza fel, ahol az ipar összeomlása után az infrastruktúra „újrahasznosításával” új kulturális projekteket honosítottak meg, azaz a fókusz a minél diverzifikáltabb kulturális negyed felé fordult, a turistákat és a kreatív osztályt is célozta. A helyi források egy részének külső vonzerőt növelő magaskultúrára fordítása ugyanakkor az érintett lakosság nagy részét látszólag nem érinti, csak abban az esetben, ha valóban lecsapódik újabb munkahelyekben, illetve gazdasági növekedésben, ám erre még kevés az egyértelmű bizonyíték, ahogy azt Bilbao példáján Plaza (2000) is bemutatta.

Rogerson (2006) és Leslie (2005) áttekintése alapján elmondható, hogy az ezredforduló után elsősorban Brisbane, Barcelona, Dublin, Helsinki, Manchester, Milano,

nyabb szervezését célozza, a lokális kultúra és identitás szerepének hangsúlyozásával. Itt is fontos a kreatív miliő, illetve a kreatív folyamatok feltárása és megőrzése. Fontos kiemelni, hogy nem szükségszerű (de persze: azért gyakori) eredménye a városversenybe való bekapcsolódás, tipikus kimenete az életminőség érzékelhető javítása. Egy innovatív tudás-alapú stratégiafejlesztési módszertant bemutattunk egy korábbi közleményben, ld. Z. Karvalics (2011a).

⁶ Ez a kiindulópont a kulturális termékekre és azok előállítására fókuszál. Azaz a kreatív és tudás- városok azok, amelyek dinamikusan fejlesztik a kreatív és tudástermelési szektorukat. Ebből azonban sokszor mechanikusan és a helyi adottságok figyelembe vétele nélkül következik stratégiai beavatkozás: a városi revitalizációs csomagok tucatjai állnak sokszor ugyanazokból az elemekből: high-tech, bio-tech, nano-tech „ipari parkok”, vagy egy kicsit régebben multimédia-centrumok (Pratt 2008), s velük párhuzamosan vagy önállóan grandiózus új múzeumok, galériák, színházak. Valódi, szerves, tudatosan építkező koncepció híján ezek pusztán ingatlanprojektté silányulnak, amelyeknek van önértéke, de nincs multiplikációs értéke. Mitől lesz vonzó egyes iparágak számára, milyen inkubációs mechanizmusokat gyorsít fel, mitől lesz tömegesen vonzó magasan képzett munkavállalók számára?

⁷ Erre a szempontra részletesebben ld. Z. Karvalics (2011b).

Tilburg és Toronto épített a kreatív-és tudás-iparra, de természetesen sok más helyen is homloktérbe került a „kreatív-és tudásterek” kialakítása.

Ma ezen új profilok, új „konzisztenciák”, új dinamikák megtalálásának kudarcát visszaesésként érzékeljük – nem véletlenül írhatta prófétaí módon Jane Jacobs már a hatvanas években, hogy *a városok nem azért hanyatlanak, mert iparágak tűnnek el belőlük, hanem mert nem keletkeznek helyettük újak* (Jacobs 1969). Edward Glaeser (2004) egykor mindössze három szóval összefoglalt városfejlesztési imperatívusza, azaz a *napsütés, szak-tudás és nyüzsgés* (Sun, Skills and Sprawl, 3S) ma már nem elégséges recept: transzformációra, átalakításra, teremtésre van szükség.

Kiindulópontok magyar város-stratégiák számára

Magyarország nagy-és közepes méretű városai számára a fenti szerkezetben jelentkezik a kihívás akkor, amikor *integrált településfejlesztési stratégiáik megújításához* fognak.⁸ Mostantól ugyanis olyan szempontrendszerhez is igazodniuk kell, amelyet eddig nem volt értelme bevonniuk a tervezésbe. Amit a reformkorban is tudtak már eleink (hogy t.i. a „haladás maradás, a maradás az leszakadás”) az most egy tudás-központú világban fordul cselekvéskényszerbe. Mégpedig fokozódó nehézségek közepette, úgy, hogy a *hagyományos kompetenciák mellé újakra van szükség, a tervezési tér összetettebbé tágu, és megváltozik a sikerkritériumok természete* is – ami korábban elégséges volt, az egyre többet veszít az értékéből az időtengely mentén.

Látszatra „rossz hír” az is, hogy ha *nem értelmezhető a globális kontextusban, bárminemű lokális fejlesztési rész-sikert is csak illékony, rövid életű, relatív hatású eredménynek lehet tekinteni*. Képzelnék csak el, hogy hagyományos regionális városrivalizálásaink némelyikében (Nagykanizsa-Zalacszeg, Eger-Miskolc) az egyik szereplő felé kezd elbillenni a mérleg, népességi, foglalkoztatási, termelési, turisztikai mutatói egyre kedvezőbbek lesznek a Másikhoz képest – de vajon mi lesz ebből érzékelhető „kívülről”, Uniós szinten, vagy még távolabbról? A relatív előnyserzés milyen abszolút állapotokkal jár együtt? S mi jelentős-teli mindebből a nagyobb politikai közösség számára? A lokális lépéscélony hogyan járul hozzá a „sikeresebbnek mondható” város stratégiai jövőépítéséhez?

A válaszok keresésekor egyértelművé válik, hogy már a kérdéseket is más szerkezetben kell feltenni. S így az új keretek, új kontextusok miatt mégiscsak a „jó hírekből” lesz több városaink számára. Másképpen: *az átalakuló városstratégiai erőterben megnyíló lehetőségek érdemi esélyt kínálnak arra, hogy új igazodási pontokat, célkitűzéseket, identitás-min-tázatokat tudjanak találni*. Ezt az esélyt négy szempont mentén is értelmezni lehet.

1. Az erőforrás-hiányos stratégiakészítés klasszikus dilemmája, hogy miként osz-szuk meg az anyagi és szellemi javakat a versenyképességre tekintő híd-főál-lás-építés és a felzárkózás, a modernizációs elmaradások kényszerű pótlásához sorolható feladatok között. A jövőendő előnyök megszerzése érdekében beruház-ni kockázatos, mert a siker nem garantált, miközben a politikai ellenzék vagy a

⁸ Jó esetben az érintett lakosság érdemi bevonásával újragondolva, újrafogalmazva a jövőképtüket, rossz esetben fogfájósan, néhány ügyosztály terhelhető munkatársaiból és régi, jól bevált szakértőkből kialakított projektesapattal teljesítve egy kötelező adminisztrációs lépést.

citoyen öntudat teljes joggal kérheti számon utak, közművek megépítését, iskolák felújítását, alapszolgáltatások biztosítását, akár évtizedes fejlesztési adósságok felszámolását. Mostanra egyértelművé vált, hogy *aki kizárólag az elmaradás mérséklésén munkálkodik, óhatatlanul növeli a leszakadást, hiszen az időtengelyen egy későbbi pillanatban stratégiai erősödés híján még kevesebb esélye nyílik majd jövőépítési beavatkozási pontok megelégsére*, miközben versenytársaik időelőnye azóta másfajta előnyökké is konvertálódhat. Az ördögi körből kizárólag úgy lehet kitörni, hogy *akár a modernizációs elmaradások felszámolásának elhalasztása árán is, de mielőbb stratégiai pillérek köré kell rendezni a fejlesztési erőforrásokat*. A stratégia sikere ugyanis hosszú távon forrásteremtő hatású, így később könnyebben lehet már a pótlásokra is vállalkozni – ráadásul a stratégiai fejlesztések „oldalvizén” óhatatlanul sor kerül speciális, cél-projektekhez szolgáló infrastruktúra-fejlesztésekre is⁹.

2. Az országok esetében szigorú mérőszámokkal követhető a versenyfutás, a városok rivalizálásakor azonban sokkal szubjektívebb nézőpontok érvényesülnek, olykor sokkal többet számít a „hype”, mint a statisztikailag mérhető teljesítmény. Ennek megfelelően az „előreszaladásra” sokféleképpen van mód, persze mindenképpen szükség van arra a „valóságfedezetre”, amiből a sikeres hype táplálkozhat. Másrészt: önmagában a hype természetesen keveset ér, de ha megfelelő és valóságos teljesítménnyel büszkélkedő „domaint” erősít, úgy a hálózati hatásoknak köszönhetően gyorsabban fordíthat termőre stratégiai fejlesztéseket.
3. A városok egyre kevésbé vannak összekapcsolva saját országukkal – abban az értelemben, hogy vonzerejük, ismertségük, fejlettségük változatos módon szakadhat el (felfelé és lefelé) saját országuk hasonló paramétereitől. Egyre több

⁹ Innen nézve jól látszik, hogy a közepes méretű magyar városok elmúlt tervezési időszaka tipikus projektjeinek, a közterület-szépítészeti célú *milliárdos városközpont-rehabilitációknak a stratégiai értéke zérus*: jellegzetesen és túlnyomórészt nem is valamilyen újragondolt, önálló városprofilhoz igazodtak, hanem hagyomány-idegen, szervesetlen építészeti megoldásokat kényszerítettek a saját arcukat emiatt inkább elvesztő patinás főterekre. De kétarcúnak mondhatóak az „ultima ratio”-ként működő IT-re, széles sávra alapozó fejlesztések is. *Ahol a cél a hozzáférés javítása, a sávszélesség növelése, a hálózati kapacitások bővítése, az informatikai modernizálás, ott stratégiaileg ugyanúgy zsákutcába futnak az érintett települések*. Noha közismert, hogy a jobb informatikai infrastruktúrának gazdaságélénkítő, jövedelemgyarapító szerepe van, a következmények nem automatikusak, a remélt kimenet csak bizonyos feltételek együttállása esetén teljesül. Ráadásul itt is érvényes a versenyhatás: mivel az infokommunikáció világában a beruházási-adaptációs ciklusok rendkívül gyorsak és rövid lefutásúak, egy sikeres projekt önmagában még nem teremt előnyt, hiszen könnyen és gyorsan érik el ugyanezt a szintet mások is – sőt, az új generációs eljárások általában olcsóbbak és hatékonyabbak, így a hátrányból sokszor lesz előny. A „pionír” városoknak azt kell felismerniük, hogy aránytalan anyagi áldozatot vállaltak, és ebből nem származott stratégiai többlet. Az IT-központúság fokozódó tempóban még az ígéretesen indult „intelligens város” diskurzust is paralizálta. Egykor az alkalmazkodóképesség, a város életét meghatározó alrendszerek egyszerűsége, automatizáltsága, polgárbarátsága, az információ-és tudástöbblet biztosítása jelentette a kiindulópontokat, ma a hálózati kapacitásokat, az alkalmazások elterjedtségét, a sávszélességet vizsgálják elsősorban. Technológiát és eszközöket az információs kultúra és annak beágyazottsága helyett. Jellemző, hogy az Ericsson 2012-es, elsősorban a vállalkozásokra fókuszáló *Networked Society City Index*-ének eredményeit értékelve a legfontosabb tanulság az volt, hogy „... inkább az egyének, és nem annyira a város intézményei vagy a vállalkozások jelentik a magas szintű IKT infrastruktúrából fakadó fejlődés hajtóerejét.” http://www.sg.hu/cikkek/93517/intelligens_varosokat_rangsorolt_az_ericsson. Az IT-t azonban nem kizárni kell a stratégiai mezőből, hanem eszközként használni: ha léteznek a kitörés irányába mutató stratégiai pillérek, az IT azok szolgáltatása állítható, így szervezhető – akár az önmagukért való IT-fejlesztések elhalasztása árán is.

kontextusban már *a városok a közvetlen utazási, időtöltési, befektetési célpontok* – az ország maga csak egy attribútum, amit mindehhez figyelembe kell venni. Egy jól kitalált profil esetében még a közlekedés, a gyors eljutás nehézségei sem akadályozhatják a vonzóképeség erősödését (de a kedvező fekvés, a jó megközelíthetőség természetesen sokat segíthet).

4. Valamennyi szempont közül a „legjobb hír”, hogy az Internet-gazdaságban megszűlő „hosszú farkok” (*long tail*) modell tökéletesen alkalmazható a jövőjüket újraálmodó városokra. Ennek a lényege az, hogy a kevés szereplővel lefedhető tömegpiacok méretéhez felnövekszik, avval nagyságrendileg összevethető a sok kis szereplő által lefedett milliárdnyi apró rés piac mérete. A hálózati gazdaságban mindezt a Netes érdeklődés-és fogyasztás-közösségek megjelenése, a digitális világon kívül pedig a nemzetközi kommunikáció költségeinek fajlagos csökkenése és a bárholonnan bárhová való eljutás könnyebbé válása teszi lehetővé. Ennek köszönhetően egy korábban soha nem látott lehetőség nyílik meg a városok (akár a kisvárosok vagy kistérségek) számára is: megkereshetik azt a saját helyet a „hosszú farkok” tartományában, ami kifejezetten nekik nyit meg fejlesztési lehetőségeket, teremt új profilokat – akár a figyelemgazdaság, az élményipar, a kreatív-és a tudásszektor globális erőterében is.

A kőszegi ISES műhelyében kidolgozott KRAFT-index (Miszlivetz et al. 2012) a tudás-alapú városfejlesztés fontos eszközeként jól szolgálhatja város és vidéke (egy komplex várostérség) előzetes felkészülését, állapotfelmérését, helyzetértékelését. Az index három dimenzióban vizsgálódik:

- a, mennyire képes egy térség *új tudást létrehozni* (kreativitási és innovációs potenciál)
- b, mekkora az összekapcsoltság, *a kapcsolati és hálózati tőke* (hálózati potenciál)
- c, a térségi teljesítmény dinamikájának biztosítása a kibocsátás, a környezetkárosítás kontextusában (fenntarthatósági potenciál)

A KRAFT-index használata fontos, de nem elégséges, ha a „hosszú farkok” logikának megfelelően „résziacként” felfogott stratégiai pilléreket keresünk. Az adott terület, képesség ott fog lapulni a számba vett erőforrások, kulturális-történeti sajátosságok között, de nem biztos, hogy ott, ahol hagyományosan keresni szoktuk. A kiindulópontul szolgáló adottság, *képesség ugyanis kizárólag a jól azonosított külső esély kontextusában nyeri el az értelmét: csak az a „potenciál” transzformatív, amely alkotó módon párosítható össze nemzetközileg is versenyképes domainnel, lehetőleg annak formálódó szakaszában.*¹⁰ Természetesen „követőként” is érdemes meglovagolni egy-egy trendhullámot, ha az egy régóta meglévő képességre „szívó hatást” gyakorol. Az offenzív, határozott lépéselőnyt megcélzó stratégiai célok azonban „zöldmezősek” – valamilyen állapotot elsőként kívánnak elérni. A számos egyéb stratégiai lehetőség közül ezért kiemelkedik az, amely ilyenfajta egyediség és eredetiség létrehozásában gondolkodik: egy adott „hosszú farkas” domain területén elismert „világfővárossá” fejlődni.

¹⁰ A már említett átfogó, tudás-alapú városfejlesztési módszertant bemutató korábbi tanulmányunkban (Z. Karvalics 2011a) a külső szempont fontosságát sokféleképpen bemutattuk.

Egy metafora életre kel: válhat-e egy város valamilyen terület „világfővárosává”?

A „világfővárosság” természetesen csak metafora: remekül kifejezi ugyanakkor, hogy egyetlen kiválasztott szempont, terület, aktivitásforma kapcsán az érintett város vezető szerepet kíván betölteni és ezt a szerepet sugallni, sugározni is szeretné. Lehetne más kifejezéseket is használni, de nem érdemes keresgélni: mindenki számára egyértelmű, hogy nem egyetlen város egyetlen szerepben, hanem számtalan város számtalan szerepben „nevezhet be” erre a névre, sok esetben olyan verseny részeként, amelynek a szabályait maguk írják. Mindez azt is jelentheti, hogy a világfővárosság lehet területileg jóval korlátozottabb, mint az egész világ: akár egy kontinentális régió vagy országon belül egy térségből való kiemelkedésre is alkalmazható, ha a célfüggvények nem lokálisak.¹¹

Kisebb országok és nagyobb városok egyaránt előszeretettel és már jó ideje pozícionálják magukat – gyakran pusztán marketingfogásként – valaminek a világfővárosa szerepbe.

A korábbi időszakok sikeres „térfoglalásait” (London – az üzleti világ fővárosa, New York – a pop-kultúra világfővárosa, Párizs – a divat világfővárosa, New Orleans – a jazz fővárosa, Milánó – a formakultúra világfővárosa, Bécs – a zenekultúra világfővárosa, Las Vegas – a szerencsejáték világfővárosa) az ezredfordulót követően újabb és újabb bejelentkezések és bejelentkezők követték. Így lett Szingapúr a „világ legintelligensebb kikötője”, Izland a világ „hidrogén-fővárosa”, így akart Bermuda az „online pénzügyi világ Svájca” lenni (sikertelenül). De ezt a törekvést tükrözte a rotáló „kultúrafőváros” szerep időszakiból állandóvá válására irányuló törekvések sora, Sydneytől Lisszabonon át Sevilleig.

A történeti-kulturális adottságok és az előrelátó, a lehetőségeket megragadó tervezés és megvalósítás sikeres keverecseként ambiciózus városok számos olyan történetet írtak, ahol egyértelmű a valahonnan valahová eljutás, a sikeres identitáskeresés és az arra épülő üzleti és kulturális eredmények sora. Fontos megjegyezni, hogy míg első körben a legnagyobb (globális) városok szálltak csatasorba valamilyen világfőváros szerepért, az ezredforduló óta egyfajta „második hullámmal” már kisebb, egy-két milliós városok is elkezdtek a helyüket keresni a világfővárosok térképén. (Közlük Montreal teljes joggal tartja magát a világ fesztiválfővárosának, és keményen versenyez Helsinkivel a világ designfővárosa címért – mindkét városról rövid esettanulmányt közlünk). S végül roppant tanulságos, miként csatlakoztak egy „harmadik körben” még kisebb városok, hogy újrapozícionálják magukat ebben az erőterben: így lett az új-zélandi Queenstown az extrém-és kalandsportok világfővárosa, és így igyekezett elérni Baton Rouge, hogy visszajelzett módon válhasson az amerikai Dél „kreatív fővárosává”. (Ezeket a törekvéseket is szemléljük röviden)

¹¹ Magyarországon a „rég” értelemben vett, stratégiai érték nélküli marketingháborúvá lett például a „Balaton fővárosa” címért való versengés Siófok, Balatonfüred és Keszthely között, miközben a „szerep” – a vezető üdülőparadisomnak lenni – ugyanaz volt mindhárom település esetében. De vajon melyik város mikor tervezte meg ebben a versenyfutásban azt a speciális karakterét, stratégiai pillérét, amelyre egyszerre igaz, hogy „elhasznul” vele a többiektől, miközben nemzetközileg is látható résziacra épít fel kapacitásokat?

Összességében elmondható, hogy a „világfőváros szerep” keresése

- egyéb tervezési technikák és irányok *mellett* megfelelő fogalmi és módszertani kiindulópontja lehet a városok jövőtervezésének, mert a meglévő belső adottságokat igyekeznek párosítani a külvilág által nyújtott lehetőségekkel;
- még sikertelen megvalósítás esetén is érdemes végiggondolni az ebben rejlő városmarketing-lehetőségeket;
- kisebb települések és térségek előtt sincs elzárva a lehetőség, hogy „csatába szálljanak” ezért a szerepért, ami magyarországi települések sorának nyújt lehetőségeket;
- egy „hosszú farkas” domainnek több világfővárosa lehet, amelyek között kontinentális vagy regionális munkamegosztás alakulhat ki, a későn érkező is be tud kapcsolódni a hálózati logika miatt;
- egy „világfővárosság” nemcsak globális, hanem kontinentális érvényességű is lehet;
- a sikeresen meglelt „világfőváros” szerep a belső migrációt és a belső versenyképességet is erősíti, mert az országon belüli cél-erőforrásokat nagyobb százalékkal tereli a bizonyított „centrum” felé;
- egy „világfőváros-szerep” választása olyan, mint a cég-innovációban a kockázati tőke: nincs garancia a sikerre, de a siker esélye messze megéri a kockázat vállalását. Ugyanakkor egy világfővárosság köré fonódó stratégiai pillér azt sem zárja ki, hogy más beavatkozási területek, másfajta stratégiai fejlesztések ne indulhatnak el, szimultán módon;
- közepes és nagyvárosok számára akár több világfőváros-szerep forgatókönyve is megírható, kisebb települések számára szerencse, ha akár csak egy esély is kínálkozik;
- világfőváros-szerep építhető olyan domainekre is, amelyek önmagukban nem tudás-alapúak, de a fejlesztés során elkerülhetetlenül fel fognak „dúsulni” ilyen elemekkel: mind a domaint, mind a módszertant tudás-intenzívvé lehet tenni;
- a megtalált/kiválasztott világfőváros-szerep felé való elmozdulás elsősorban nem pénzügyi, hanem tudatossági/eltökéltési kérdés: hiába volnának források, ha nincs átfogó konszenzus és következetes megvalósítás. És fordítva: ha van kidolgozott koncepció, szándék és akarat, akkor a pénzügyi keretek megteremthetők, megfelelő érdekeltségi keretben.

Bizonyítva látjuk, hogy születhetnek „győztesek”, lehet „termelni” előnyöket, ha mindez jól definiált, több tervezési cikluson keresztül tartó, következetes és nagy támogatottságú programok formájában történik.

A világfőváros szerep megcélzása, kiépítése sok szakaszban történik. Az első lépés mindig annak a szálnak a kihúzása a hagyomány, a helyi „potenciálok” szötteсібől, amely valódi esélyt ad a fókuszált stratégiai pillérré válásra. Ahogy a világfőváros szerep vízióként megjeleníthető, megindulnak az integrációs folyamatok: az erőforrások újracímkezése, újratervezése a megtalált célköteg irányába. Az ingatlanfejlesztés, a közműfejlesztés, az úthálózat fejlesztése, a termelő és rekreációs övezetek kialakítása, a szolgáltatástervezés, az oktatástervezés, a kulturális kínálat tervezése, de még az egészségügy aktuális fejlesztési feladatai is hozzáigazíthatóak a vízióhoz.

Ha ezen a fázison sikeresen túljutnak a városok, és az első eredményeket elkezdik élvezni, az integráció évei után azonnal diverzifikációs és multiplikációs energiák szabadulnak fel. A diverzifikált struktúrák stabilizáló hatásúak, másrészt olyan „tudástúlesordulást” eredményeznek, mint ahogy például Hollywood filmipara hatással volt a Los Angeles-i divatra, design és reklámparra (Molotoch 1996).¹² Másképpen: abban a pillanatban, ahogyan egyetlen, jól kiválasztott területen sikerül lépést tenni előre, az értéklánc mentén további lehetőségek nyílnak meg.

Azt állítjuk, hogy Magyarországon akár tucatnyi település és várostérség számára is vonzó és lehetséges a világfőváros szerep megcélzása és elérése. Mielőtt néhány lehetőséget szemügyre vennénk, négy esettanulmánnyal támogatjuk meg az előzetes szempontkeresést.

Legjobb nemzetközi gyakorlatok a „világfővárossá válásban”

Ahogy korábban ígértük, kiválasztott városok példáján mutatjuk meg, miként működnek azok a „felhajtóerők”, amelyek ismerete a „világfővárosok” klubjába újonnan csatlakozók számára nélkülözhetetlen.

Queenstown – az extrém-és kaland sportok világfővárosa

Az új-zélandi város ma világszerte az extrém sportok vagy a kalandok, kalandtúrák fővárosaként ismert. Ezt a település nem (csak) földrajzi adottságaival érte el, hanem nagyon ügyes stratégiával, aminek során kiaknázták a kínálókozó lehetőségeket, s az első sikereken felbuzdulva egyre merészebb célokat tűztek ki maguk elé.

Mint a város egyik kaland-kínáló portálja beszámol róla, Queenstown első kézzelfogható kiindulópontot az ötvenes években megépült sípálya mellé épített hotelek jelentették, de ezzel még csak a potenciál nőtt meg, amely kereste a hozzá tartozó „szerepet”. A kalandturizmus felé a hetvenes években tették az első nagy lépést, amikor kiépítették a kereskedelmi motorcsónakozást (a jet boat eredetileg is új-zélandi találmány volt). Ezt követte a vadvízi evezés a közelben lévő két folyón.

1988-ban egy vállalkozó pár, A.J. Hackett és Henry Van Asch érkezett a városba, akik az aucklandi egyetemen évek óta egy speciális anyagon (gumiszálon) dolgoztak, ami, ha a bokára csatlakozik, le lehet vele ugrani egy odaerősített fix helyről. (Az ötletet a pápua törzsektől vették, akik helyi kúszónövényeket használtak korántsem veszély nélküli produkcióikhoz.) A.J. az Eiffel toronyról végzett merész ugrásával szerzett egy csapásra óriási médiafigyelmet, de a *bungy jumping* hivatalos születése a Queenstown külvárosában lévő Kawarau hídhoz kötődik: a házaspár ezt szemelte ki jó előre, és egy ideig itt történtek az első „kereskedelmi” ugrások is.

¹²A már idézett Jane Jacobs szerint még az épületek diverzitása is jó hatással van gazdaságilag (pl. egy új designer együtt dolgozhat az idős bútorgyártóval).

Ezután a város még két helyet alakított ki, szánt erre a célra. 1997-ig mintegy 350000 turistája származott csak ebből a sportágból. Ennek nyomán megnőtt az igény további kalandsportokra is: egyre több ágazat költözött ide (repülő, vízi, extrém sportok stb.), egyre növekvő választékot és a fokozódó érdeklődést generálva.

Queenstown megszerezte a „*The Adventure Capital of the World*” címet, melynek birtokában aztán még diverzifikáltabb turisztikai ipart építhettek, minden évszakban ideális, sokszínű programokat kínálva. Ez elképesztő foglalkoztatottsági és piaci lehetőségeket nyitott meg a helyi vállalkozóknak, nem beszélve a kalandsportok amúgy is méregdrága speciális eszközeinek előállításáról. Közlekedési nehézség nincs, a siker globális: a világ szinte minden tájáról látogatnak ide a kalandot, extrém sportokat kedvelők, immár számos kiegészítő kulturális hasznót hajtva a városnak.

Baton Rouge Area – az amerikai „Dél” kreatív fővárosa

Baton Rouge Louisiana állam székhelye, vonzáskörzetével együtt az USA leggyorsabban növekvő (1 millió alatti) régiója (az utóbbi tíz évben több mint 200 ezer fővel emelkedett a lakosság létszáma, 2010-re már 800 ezer fölé ugrott). A sikert elsősorban annak a kampánynak tulajdonítják, amely Baton Rouge-t és környékét a „déli államok” kulturális fővárosává igyekezett tenni, abból kiindulva, hogy a főváros eleve a társadalmi, a szellemi és a kockázati tőke központja is egyben.

Ahogy a stratégia középpontjába került az innováció, a kutatás és fejlesztés, a vállalkozói szellem, a művészetek és a kultúra, a mottó a kreatív megoldások támogatása, a kreativitás határainak kitágítása lett. A vizualitás mint szervező elv kötötte össze az egyetemi, mérnöki, orvosi projekteket, a fotográfia és a filmgyártás mellé később csatlakozott például a lézerkutatás ill. jöttek létre más kutatóközpontok. A növekvő kreatív kínálatban való eligazodást célportál segíti, amely felhívja a figyelmet a legfrissebb eseményekre, koncertekre, találkozókra, melyek kiemelt figyelmet érdemelnek – de a portál módot nyújt kapcsolatteremtésre, saját szervezet beregisztrálására a virtuális rendszerben, amely fontos segítője a stratégiának. Az újonnan jöttek számára speciális, nagy méretű, pdf-ben elérhető régió-kalauzt is készítettek, amely részletesen tájékoztat a terület érdekességeiről, a szabadidős lehetőségekről, nevezetességekről.

Montreal – a világ fesztivál-fővárosa

Montreal neve egy ideje a kultúrával és a fesztiválokkal kapcsolódik össze: a kanadai nagyváros az év minden szakában, (de azért főleg nyáron) ontja magából a rendezvényeket. Sikere mögött egyaránt megtalálható az évtizedes, tudatos építkezés, a vállalt kulturális sokszínűség és a francia nyelvi hagyomány vonzása.

Minden a Montreal Festivals 1932-ben elindult művészeti-komolyzenei programjaival kezdődött. A kínálati kört 1952-től folyamatosan bővítették, és 1965-re már popzene, jazz, népzene, tánc, művészeti és kézműves kiállítások, és egy filmfesztivál is bekeverült a rendezvények közé. A klasszikus művészet szíve a többfunkciós előadóközpont, a *Place des Arts* lett, amelyben számos koncert mellett 1980 óta itt tartják nyaranta a Mont-

real International Jazz Festival kiemelt koncertjeit. (Ez a világ legnagyobb jazz-fesztiválja, több mint 3000 fellépővel, 650 koncerttel és 2,5 millió látogatóval.) A belvárosban tartott *Francofolies* (Les FrancoFolies de Montréal) 1989 óta a francia nyelvű zenészek és előadóművészek „Mekkája”: több mint ezer francia-ajkú előadó kápráztat el közel félmillió embert rock, pop, sanzon, hip-hop, raï, folk, punk és más műfajokban.

1983-ban csatlakozott az addigiakhoz a *Just for Laughs* humorfesztivál, kategóriája legnagyobbja, 1985-ben a *Montreal Fireworks Festival*, a legendás tűzijáték-verseny, és több tucat kisebb rendezvény.

A fesztiválokat nehéz elválasztani a többi kulturális eseménytől, hiszen intenzíven hatnak egymásra. A jazz és rockzenei hagyományok mellett a kísérletező vizuális művészetek, a színház, a zene és a tánc is fontos a város életében, nem beszélve a francia nyelvű médiaadásokról, TV-műsorokról, színházi előadásokról. A fesztiválrengeteg mögött kiterjedt kiszolgáló háttérpar áll,¹³ és maga a belváros, a downtown is a fesztivál-kultúra érdekében alakult át: a nyári fesztiválok idején számtalanszor el van zárva a forgalomtól, átadva a teret a kulturális, társadalmi eseményeknek.¹⁴

Helsinki – a világ designfővárosa

A *World Design Capital* két évente megrendezett eseménysorozat.¹⁵ A titulust olyan városoknak adományozzák, ahol a leghatékonyabban és a legkreatívabban használják a design-t a fejlesztési folyamataik eszközeként, és a település le tud bonyolítani nagyszabású, a témához kapcsolódó programokat.

Helsinkit 2009 novemberében nevezték a 2012-es WDC címre, azonban a stratégiai fejlesztés már sok évvel korábban megkezdődött: az infokommunikációs technológiákat, a városi szolgáltatásokat, a webes platformot és a közszolgálati szektor adatainak nyíltságát fejlesztették, párhuzamosan a közlekedés, a kutatás-fejlesztés és a design-ipar megfelelő támogatásával. A nyitottságra épülő (*open*) kezdeményezések felerősítették egymás hatásait, és már a cím elnyerése előtt vonzani kezdték az újabb beruházásokat. A stratégia kitüntetett eleme a hálózattá növekedett Helsinki Living Lab, amely újfajta intézmény-típusként szolgálja a közösséget.

A Lab-ek komplex, szektor-közi szereplők. Értékelő-fejlesztő környezetet biztosítva támogatják a felhasználó-vezérelt módszereket és eszközöket a termékek és szolgáltatások valós idejű fejlesztéséhez (*real-world development*). A Helsinki Living Lab

¹³ Ennek a háttérparnak az optimális hasznosítása érdekében zárkózott fel pl. a konferenciaváros-profil a fesztivál-profil mellé.

¹⁴ A programsorozatokat koordináló szervezet, a *Le Collectif de Festivals Montréalais* (CFM) készített egy portált, ahol az idelátogatók, az érdeklődők bátran böngészhetnek a témérdek fesztiválból, melynek összeállítása a minőség és sokszínűség jegyében állt, a cél az átlag fesztiválozók mellett persze, az észak-amerikai fesztivál-látogatók idecsábítása. http://en.wikipedia.org/wiki/Culture_of_Montreal#Festivals

¹⁵ A rendezvény szervezője egy nemzetközi non-profit szervezet, az International Council of Societies of Industrial Design (Icsid). A design-főváros címet Helsinki előtt két város (2008-ban Torino és 2010-ben Szöul) kapta meg. A kitüntetés és az azokhoz kapcsolódó események célja, hogy népszerűsítsék a városok társadalmi, kulturális és gazdasági életének javítását a dizájnnon keresztül, és ezzel hozzájáruljanak önmaguk újra felfedezéséhez, kitalálásához.

emellett védjegy és tudás-csere platform is, ami lehetővé teszi, hogy a vállalatok és a közszféra szereplői kapcsolatba lépjenek és együttműködjenek. A Living Labs a nyílt innováció (*open innovation*) szószólója, amely a zárt vállalati világból ebbe a sokkal több szereplős világba szeretné (részben) átvinni az innovációs célok tematizálását és a megoldáskeresést. Nem véletlen, hogy a WDC kezdeményezés kapcsán a finn főváros számos módszert használ a polgárok bevonására – nemcsak a lakókörnyezet fejlesztésébe, hanem magasabb szintű döntéshozatali folyamatokba is bevonva az ott élőket.

A négy esettanulmány közös tanulásaiként az alábbiakra emlékezzünk:

- mindegyik világfőváros-profil indult *valahonnan*: a meglevő adottságokra fokozatosan „ráépülve” fejlődtek adott irányokba, s egy adott „érettség” szintjén vált időszerűvé az ambíció megjelenítése
- a programok mögött álló politikai tudatosság ill. konszenzus több cikluson keresztül koncentrált az adott irányokba a fejlesztéseket
- a világfőváros szerepet erős Webes reprezentáció és konok marketingmunka támogatja
- a világfővárosság „textúráját” jellemzően *események* és kisebb mértékben azokkal összekapcsolódó speciális *helyszínek* adják

Magyar városok, mint potenciális világfővárosok

A fentiek nyomán néhány példával szeretném igazolni, hogy hazánkban *minden település-méretben létezik megcélozható világfőváros-szerep*. Nyilvánvaló, hogy gyarapodó számú városaink esetében a belső esély mértéke, ereje különböző. Vannak szerencsésebb adottságú helyek, amelyek természeti vagy kulturális hagyományai „együttállásba hozhatóak” új keletű külső esélyekkel, és vannak kevésbé szerencsések, ahol a versenylőny megteremtéséhez máshová kell nyúlni, ahol a KRAFT-index nagyon alacsony. Vannak olyan települések, ahol a nyomasztó mindennapi gondok, a gazdasági depresszió, az elvándorlás ellenére is érdemes és lehetséges offenzív stratégiai programba fogni, és vannak olyanok, amelyek önerejükől látszatra képtelenek nagyot álmodni vagy lépéseket tenni a vízió megvalósításához.¹⁶ Felsorolásunk emiatt illusztratív: pusztán azt igyekszik alátámasztani, hogy mindenhol érdemes megkezdenni a keresést – még akkor is, ha annak végeredménye az lesz, hogy nincs világfővárosságra alkalmas beavatkozási terület. Kisebbit ugyanis még mindig lehet álmodni.

¹⁶ Semmiképp sem akarom az esélytelenséget sugallni ezzel. A világ számos részén tucatnyi kistelepülés példája igazolja, hogy még reménytelen helyzetűnek tűnő zsákfalvak, elzárt hegyi települések is képesek az ördögi körből kiszakadni, ha van belső felhajtóerő a változtatásra. Magyarországon is ismerünk ilyeneket – *Lipót, Geresdlak, Told, Beleska, Igrici, Sajókaza, Rozsály* és mások. Nincs reménytelen helyzet, de sajnos sok helyen hiányzik a jövőképeknek az az eleme, amely értelmesnek tartja a közös víziók megteremtését.

Budapest

Néhány hete egy kaliforniai barátom tolmácsolta washingtoni barátja kérését, hogy budapesti programokat ajánljunk neki, különös tekintettel híres fürdőinkre: vajon melyiket válassza? Olyan ajánlást, amely egyetlen egyet emel ki, nem tudtam neki küldeni – de attól függően, hogy milyen speciális élményt szeretne, javasoltam fél tucatot, rövid kommentárokkal, hogy választhasson közülük. Csak ezt követően jutott eszembe az a svéd szakarchívumból nemrég előkerült, itthon ez idáig ismeretlen fekete-fehér propagandafilm, amely a két világháború közti magyar fővárost népszerűsíti a skandinávok számára. Músorteremben is kifejezhető, milyen mértékben dominálják a városportrét a fürdők, amelyek egy kivételével ma is léteznek: egy európai polgár számára az akkori Budapest legegységibb, legvonzóbb sajátosságáról van szó. Fürdőzésre-rekreációra szakosodott városból találunk ugyan jó néhányat Európában, de egyik sem kínálja egy világváros kulisszáit és az élmény változatosságát, amelyben az antik (török) és a századfordulós építészeti elegancia keveredik a gyógyászati specialitásokkal. Ha felidézzük, miként lett Montreal néhány évtized alatt fesztivál-főváros, kétségünk sem lehet, hogy a Budapest által ez idáig kihasználatlanul hagyott stratégiai lehetőségek egyike a *minőségi, kreatív fürdőkkultúra világfővárosa* szerep.¹⁷ Ez azonban csak *nagyban játszható*: a „valami azért történik”, „ez is benne van a kínálatban” bizonyítvány-magyarázásához tartozó volumen és stratégiai súly fényévekre van attól, ami vizionálható lenne a célkitűzés határozott megjelenítésével és a fejlesztések egy részének e köré szervezésével.¹⁸

Szeged

A 150 ezer és 200 ezer közti/körüli lakosságméretű városkategóriában már évek óta létezik az a koncepció, amely *Szegedet a nyílt paradigma világfővárosává kívánja tenni* (*Open Szeged*).

A nyílt forrású és szabad szoftverek elterjedése mellett mostanra a nyílt paradigma (nyílt adat, nyílt tudomány, nyílt publikálás, nyílt innováció, nyílt kormányzás, stb.) az

¹⁷ Tanulságos ebből a szempontból végiggondolni, miként romlottak le a rendszerváltás után (!) sorra a patinás fürdők, hogyan *nem lett* az ágazat stratégiai pillér, s hogy minden elmaradt haszon ellenére *még mindig megcélozható és kivitelezhető* ez a szerep. Fontos szem előtt tartani – és a Rácz Fürdő újabb keletű, a Csillaghegyi Fürdő lassan évtizedes kálváriája mindezt jól jelzi is – hogy mennyire másként történhetett volna sok minden, ha van stratégiai tudatosság. Jól látható, hogy sporadikus kísérletek (mint pl. a Dunán úszó medence hagyományának felélesztése) önmagukban mennyire elégtelenek. Könnyűszerrel tervezhető, hogy milyen multiplikációs hatásokat kínálna egy jól körvonalazott stratégia sikere, továbblépéssel a gyógyvíz, barlang, búvárkodás, vizes sportok, majd egy újabb körben a vízgyógyászati tudásközpont, speciális eszközgyártási stb. szerep irányába – akár önállóan, akár egy átfogó, a Dunára is épülő komplex koncepció részeként, mint ahogy másodlagos hatásként figyelemre méltó módon válik lehetségessé a budapesti idegenforgalom egy részének továbbirányítása az ország más, nevezetes és páratlan fürdőhelyei irányába, Lillafüredtől Zalakarosig, Harkánytól Hajdúszoboszlón át Hévízig.

¹⁸ Egy másik lehetőségről (a kortárs alternatív művészetek világfővárosa) már korábban ejtettünk szót. Fővárosunk számára e kettőn kívül természetesen további lehetőségek is kínálkoznak, amelyekről időnként szenvedélyes diskurzusok is indultak már (ezek közül talán a „matematika világfővárosa” szerep tűnik a legizgalmasabbnak).

egyik leginkább felület-és közösségképző erő a digitális univerzumban, egyre erősebben feszegetve a jelenlegi hatalmi, elosztási és gazdasági világrend szerkezeti problémáit. Ez a százmilliókat érintő domain sokféleképpen alkalmas arra, hogy világfővárosi szerep kapcsolódjon hozzá. Szeged város egyetemének felmutatható, izgalmas és összetett, nemzetközileg látható és elismert szabad szoftveres informatikai hagyományai, műhelyei és projektjei vannak. Az önkormányzati szabad szoftveres fejlesztések hazai és nemzetközi legjobb gyakorlatnak számítanak. Egyre több rugalmas, kis szoftvercég települt a városba, amely a szabad szoftverre építi a stratégiáját. A fentiek alapján a világfővárossá válás reális és megcélozható

- *technológiai ill. fejlesztési csomópont*-szerepben (erős és szakosított inkubációs környezet, nemzetközi szereplőket vonzó feltételekkel);
- *módszertani-alkalmazási hídfőállássá* válásban (közigazgatási, oktatási, felsőoktatási, tudományos, közéleti és más alkalmazások bemutató ill. gyakorlatszerző helyeként);
- az informatikusképzésben kialakított *innovatív szabad szoftveres kurikulumok* és más képzési formák továbbfejlesztésében és nagy tömegű külföldi diák idevonzásában;
- a szabad szoftverrel foglalkozó nemzetközi *intézmények ill. civil szervezetek valószínűs (fizikai) koncentrációjának* létrehozásában. Szakosított intézmények (meglévőek és újonnan létesítendőek) betelepülésének nekik otthont adó campus-szerű ingatlanegyüttesekbe (akár „szabad szoftver negyed” (Open Source Quarter) kialakításával);
- szabad szoftverrel kapcsolatos *állandó és ad hoc események*, (nagy)rendezvények (konferenciák, vásárok, kiállítások, fesztiválok, workshopok) leginkább frekvenciált helyszínévé válásban;
- a szabad szoftverre vonatkozó *hír-tudás-és tartalomtermelés műhelyeinek* részleges „idevonzásában”;
- a szabad szoftver gondolat ill. mozgalom köré szerveződő *szubkultúra „spirituális” központjává* válásban.

A 2007 óta formálódó és a magyar UNESCO-Bizottság által is támogatott projekt a közeljövőben léphet nagyobbat előre.

Zalaegerszeg

A 100 ezer lélek alatti közepes méretű hazai városok közül Zalaegerszeg akár „tankönyvi eset” is lehetne. A város körüli erdőségek ugyanis emberemlékezet óta a veszélyes kórokozókat terjesztő kullancsokkal leginkább fertőzött területek közé tartoznak. A „hosszú farok” logikájában azonban ez is esélyképző: a megyeszékhely számára teljességgel reális program a „*kullancskutatás világfővárosa*” szerep megcélzása.¹⁹ A természeti-kör-

¹⁹Nincs tudomásom róla, hogy ez a stratégiai cél valaha megfogalmazódott volna. Jellemző, hogy a város fejlődéséről szóló rendkívül alapos, részletes és terjedelmes monográfia (Szakács 2012) a madaraknak, gótéknak, különböző vadaknak hosszú bekezdéseket, az erdőkben élő állatoknak önálló alfejezetet szentel, de a kul-

nyezeti hátrányból így lehetne tudás-alapú előny: kutatólaboratóriumok felállítása és üzemeltetése, egyetemi parazitológiai szakosított képzések idetelepítése, a védekezés vegyipari hátszágával való összekapcsolódás, orvosi, állategészségügyi érintkezési pontok megtalálása, világméretű kutatói kapcsolati háló felépítése, szakmai-és médiaesemények idevonzása, bemutató és ismeretterjesztő terek turisták számára – tipikusan olyan lehetőségkészlet, amelynek az esetében a kritikus kapacitások felépítése, az elindulás kizárólag pályázati-támogatási térben képzelhető el (Unió és hazai források bevonásával). A fejlesztések sikere azonban fenntartható és növekedő pályára tudja állítani a projektként felfogott világfőváros-építést, annak minden multiplikációs folytatásával (pl. a kis-Balatonra alapozva továbblépni szűnyog és/vagy más állatcsoportok irányába, védekező szerek előállítása, gyógyszer-fejlesztés, stb.).²⁰

Lőkösháza

A kis Békés megyei településen Unió forrásból regionális turisztikai centrumként, a nagy építészeti értékű Vásárhelyi-Bréda Kastély adottságait kihasználva korszerű, elegáns, attraktív látogatótereket és idegenforgalmi profilokat hoztak létre. A sokszínűség érdekében vállaltan eklektikus kínálatból a látványos Foucault-inga és a hungarikum-gyűjtemény emelkedik ki, emellett reformkonyhát, labirintust, különleges kertet, ifjúsági tábort és fesztiváalteret is találunk. A „világfőváros-szerepre” messzemenően alkalmasnak a kialakított fényfestészeti praxis tűnik: az idegenforgalmi szezonban minden este kilenc órakor egy óráig, szenzációs fényfestészeti produkció kezdődik, azoknak a fiatal művészeknek a gondozásában²¹, akik nemzetközi hírnévre tettek szert a Dubai Pálma Hotel megnyitójára készített grandiózus fény- és lézer show-jukkal, s azóta is számos fényfestészeti „performanszal” nyűgözték le külföldön és Magyarországon a nézőket. A tervek között szerepel ugyan versenyek, bemutatók és fesztiválok rendezése a fényfestészet, mint modern vizuális művészet tárgyában, de ez az ambíció alatta marad annak, hogy Lőkösháza célozza meg a „fényfestészet világfővárosa” szerepet, a kitűzött céloknál merészebb, integráltabb, még nagyobb álmodó vízióval: a fényfestészettel foglalkozó művészközösség elismert fizikai központjává válással, oktatással-képzéssel, kiegészítő szolgáltatásokkal, az előadások „fapados” változataihoz szükséges hardveres és szoftveres fejlesztéseknek otthont adó inkubációs környezet megteremtésével, információs-és tudás-csomóponti szerepre törekvéssel, stb.

lancsról nem ejt szót. S noha a megjelenített lehetőség most csak illusztráció, természetesen precízen és jól adatoltan kidolgozható „klasszikus” projektként is.

²⁰ A város számára természetesen további világfőváros-szerepek is kínálkoznak. Hogy csak kettőt említsünk: *a szobor-főváros* (a jelenlegi monumentális szoborparknak és művésztelepnek a „világ legnagyobb szabadtéri szoborsétányává” és globális szobrászati-közösségi térré vizionálásával), vagy a korábban kivívott „sportváros” szerepből kiindulva „hosszú farok” keresésével a sport területén (mint például a „*női ifjúsági labdás csapatsportok fővárosává*” válna az egyes korosztályok legnagyobb állandó európai és világversenyeinek vonzó helyszínékként, az ehhez kapcsolódó edzőképzési, továbbképzési, sportegészségügyi, módszertani multiplikációkkal.)

²¹ Bordos Art Works <http://bordos.eu/>

Ipolytarnóc

Hogyan tegyünk magyar területeket a növekvő volumenű *szervezett tudományos diákturizmus*²² bizonyos területeinek világfővárosává? Ipolytarnóc (vagy a Bakony, esetleg az Északi-Középhegység nevezetes bányái ill. külső fejtési területei) mint különleges geológiai adottságú és akár több tízezer „kis hobbyeológus” látogatót is elbíró terület számára valódi perspektíva, ha eléri, hogy a folyamatosan újratermelődő biztos „megrendelést” jelentő diák-generációk (kedvező tapasztalatokat szerzett tanáraik révén) évről évre megtöltsék az egyébként jellemzően kihalt vidékeket, és nem veszélyeztetve az egyébként folyó feltárásokat, helyben gyártott geológuskalapácsaikkal, tanáraik és kísérőik szakértelmét igénybe véve maguk fedezzék fel a kőzetek és a földtani folyamatok csodáit. A vendégéjszakák, a csoportok szállításában rejlő foglalkoztatási lehetőségek mellett a látogató csoportok magyar diáktársakkal való „hibridizálásában” is izgalmas kapcsolati tőke-fejlesztési lehetőségek vannak. Egyetlen működképes tudományos rés piac azonnal „húzhatja” maga után a többi területet: pl. a most kihasználatlan óbudai kontra-Aquincum területet vagy a Hadrianus-palota környékét történeti-régészeti, foglalkoztató jellegű látogatások célpontjává, a Hortobágyot, a Duna-Dráva vidéket vagy más, arra alkalmas területet az ökológiai domain világfővárosává lehet tenni. A nemzetközi forgalom „lecsapolásának” jó „pilotja” tud lenni a hazai általános-és középiskolák körében kialakított ismertség és a segítségükkel továbbfejlesztett kísérleti látogatások sora. A projekthez nagyon komoly marketingmunka szükséges, de időszerű, reális és sok lehetőséget tartogat.

Záró megjegyzések a „hosszú farok” működéséről

A világfőváros szerepnek nem szükségszerűen kell fizikai lokalitáshoz kapcsolódnia. Izgalmas, extrém rés piacot jelent például az a közösség,²³ amely a kisvasutak és a vasúti hajtányok iránt érdeklődik. Tipikusan olyan területről van szó, amely jelenleg a pusztulás, a leromlás levegőjét árasztja, a hajtányozás egy szabályozással túlterhelt, bürokratikus közegben illegális és tiltott dolog – pedig az országnak fantasztikus adottságai vannak újranyitható, felújítható, csatasorba állítható szárnyvonalakból, néhány kilométeres üzemi sínrendszerekből. A programozott haldoklás helyett megfelelő stratégiai tudatossággal pontosan ilyen és ehhez hasonló területekből lehet(ne) vitális, minőségi beutazás-tömeget eredményező vonzó célpontokat varázsolni.

²² A német, skandináv és Európát mege célzó amerikai szervezett diákturizmussal kapcsolatos érdekes előrejelzés, hogy a pusztasági-közösségfejlesztési és turisztikai célú profil mellé a következő évtizedben fokozatosan erősödő módon lép be az, hogy az utazásokat összekapcsolják valamilyen pedagógiai vagy tudományos-tantárgyi célkitűzéssel. Várhatóan japán és kínai diáktömegek is csatlakoznak majd az eddigiekhez, és ez az időben lépők számára sok lehetőséget nyithat meg.

²³ Magyarországon ez néhány száz főt, a világban néhány tízezret jelent.

Hatalmas lehetőségek állnak elhagyott, pusztulófélben lévő egykori ipari létesítmények újrahasznosításában, ha a fenti szemmel tekintünk rájuk, erőforrásként, résptáccal való kísérletezgetés helyszíneiként.²⁴

Ugyanez igaz a kézművességre és a gyűjtésre. Két felértékelődő domainről van szó, mindkettőt jellegzetesen az információs társadalom kulisszái töltik fel új tartalommal. A dematerializáció ellentétéként a kézművesség reneszánszát jósolják és részben tapasztaljuk, másrészt a hálózati kapcsolatokon keresztül a leg egzotikusabb tárgy-típusoknak is több tízezres gyűjtő-közösségei vannak a világban. Minden kézműves és minden gyűjtő tehát, aki nagy egyediséget és értéket hordoz, potenciális világfőváros-szerep hordozó és hitelesítő lehet: vajon tekintett-e így rájuk valaha döntéshozó vagy képviselő-testület?

A résptáccok, a „hosszú farok” által kínált lehetőségek keresése értelmes időtöltés akkor is, ha valaki nem fogadja el a „világfővárosság-retorika” létjogosultságát, vagy más stratégiai kiindulópontoktól remél hozadékokat. Csak remélni lehet, hogy néhány magyar település képes lesz megragadni kínálkozó esélyeket.

Irodalom

- Carrillo, F. (2006) The century of knowledge cities. In Carrillo (Ed.): *Knowledge cities: Approaches, experiences, and perspectives*. New York: Butterworth–Heinemann: xi–xv.
- Carta, M. (2009): Culture, communication and cooperation: the three Cs for a proactive creative city *Int. J. Sustainable Development*, Vol. 12, Nos. 2/3/4, 2009
- Costa, P., Magalha, M., Vasconcelos, B., Sugahara, G. (2007): A discussion on the governance of ‘Creative Cities’: Some insights for policy action *Norwegian Journal of Geography*, Volume 61, Issue 3 September 2007, pages 122 - 132
- Drennan, M. (2002) *The Information Economy and American Cities* Baltimore, MD: Johns Hopkins Press.
- Frey, W. H. (1993) The new urban revival in the United States, *Urban Studies*, 30(4/5), pp. 741–774.
- Glaeser, E. (2004): “Review of Richard Florida’s *The Rise of the Creative Class*”. Unpublished monograph. Cambridge: Harvard University post.economics.harvard.edu/faculty/glaeser/papers/Review_Florida.pdf
- Glaeser, E. and J. Gottlieb (2006): “Urban Resurgence and the Consumer City”. *Urban Studies*, 43: 1275–1299.
- Gnad, F. (2000): *Regional promotion strategies for the culture industries in the Ruhr area*. In: Culture industries in Europe: Regional development concepts for private-sector cultural production and services, eds. F. Gnad and J. Siegmann, 172–77. Düsseldorf: Ministry for Economics and Business, Technology and Transport of the State of North Rhine-Westphalia, and the Ministry for Employment, Social Affairs and Urban Development, Culture and Sports of the State of North Rhine-Westphalia.

²⁴ A „barnamezés világfővárosok” legjobb gyakorlatainak sora hosszú, az ipari negyedeket luxuslakásokká alakító barcelonai példától az elhagyott óriástartályból édesvízi bűvárparadicsomot létesítő brüsszeli projektig. Ezek részben megismételhetők, részben újabb kreatív ötleteket is elbírnak, de legfőképpen illusztrálják, hogy a „hosszú farok” mindenhol létezik.

- Ergazakis, K., Metaxiotis, K. and Psarras, J. (2004). Towards knowledge cities. *Journal of Knowledge Management*. 8.5: 5–15.
- Hecht, Ben – Nemani Abhi 2013: Restoring Cities as Engines of Opportunity: Data, Tech and Systems Change. Living Cities and Code for America Engaging Cities, Sept.13.
http://engagingcities.com/article/restoring-cities-engines-opportunity-data-tech-and-systems-change?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+Engagingcities+%28EngagingCities%29
- Landry, C. (2000): *The creative city: a tool kit for urban innovators*. London: Earhscan.
- Landry, C. (2008): ‘The creative city: its origins and futures’, *Urban Design Journal*, Vol. 106.
- Leslie, D. (2005): Creative cities? *Geoforum*, 36, 403–405.
- Miszlivetz, F. et al. (elsősorban Márkus E.) (2012): *Kreatív városok és fenntarthatóság* ISES Könyvek, Kőszeg-Szombathely, Savaria University Press
- Molotoch, H. (1996): Los Angeles as design product, in: A. SCOTT and E. SOJA (Eds) *The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*, pp. 225–275. Berkeley, CA: University of California Press.
- Yigitcanlar, Tan and Lee, Shinyi (2009): Moving towards a knowledge city : Brisbane’s experience in knowledge-based urban development. In: *Proceeding of the State of Australian Cities National Conference 2009*, 24–27 November 2009 , University of Western Australia, Perth, Western Australia .
- Pine, II, J.P. and Gilmore, J.H. (1999): *The Experience Economy: Work is Theatre and Every Business a Stage*. Harvard Business School Press, Boston, MA.
- Plaza, B. (2000): ‘Evaluating the influence of a large cultural artifact in the attraction of tourism: the Guggenheim Museum Bilbao case’, *Urban Affairs Review* 36 (2): 264–274.
- Pradas, J. and Arnal, J.C. (2008) ‘Milla digital’, *Urban Design Journal*, Vol. 106.
- Pratt, A.C. (2008): ‘Creative cities: the cultural industries and the creative class’, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 90 (2): 107–117.
- Rogerson C.M. (2006): Creative Industries and Urban Tourism: South African Perspectives *Urban Forum*, Vol. 17, No. 2, April-June 2006.
- Wu, W. (2005): Dynamic Cities and Creative Clusters. *World Bank Policy Research Working Paper* 3509. World Bank, Washington
- Z. Karvalics, L. (2010): Mi lesz veled, Budapest? Info-jövőfűrkésző 5. It-Business Online Szélgjegyzet 2010 szept. 27. http://www.itbusiness.hu/publicisztika/Z_Karvalics_Laszlo/Mi_lesz_veled_bp.html
- Z. Karvalics, L. (2011a): Tudás-központú nagyvárosi stratégia-készítés ill. annak társadalmasítása. Egy innovatív módszertan körvonalazása In: Z. Karvalics L. (szerk.): Szolgáltatásinkubáció az egyetemi szférában. Innovatív külső és belső információmenedzsment megoldások Primaware, Szeged, 2011 356-369.o.
- Z. Karvalics, L. (2011b): Kettős kürtőhatás. Modell és cselekvési program egy tudás-központú foglalkoztatás-növeléshez Tanulmányok az IBM Fehér Könyvhöz 1. JATE Press, Szeged, 2011 1-42.o. http://www-05.ibm.com/hu/feherkonyv/pdf/Tanulmanyok_az_IBM_Feher_Konyvhoz.pdf